

УДК 378.126+337.134: 371.11

В.А. ВОЛКОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки та дошкільної освіти Мелітопольського
державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

О.С. БУРАКОВА,

студентка 4 курсу
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КУЛЬТУРНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті теоретично обґрунтовано необхідність виховання навичок культурної поведінки і виявлення нових методів та прийомів виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу. Зазначено, що дошкільний вік є найбільше сприятливим для активного засвоєння навичок культурної поведінки.

Поняття «культура поведінки» розглядається як сукупність форм повсякденної поведінки людини у праці, у побуті, у спілкуванні з іншими людьми, у якій знаходять зовнішнє вираження моральні норми цієї поведінки.

Вирішальним фактором формування у дитини культури поведінки є ті види спілкування з дорослими, в яких дитина може бути повноправним учасником. Зміст культури поведінки в старшому дошкільному віці збагачується: ускладнюються правила поведінки, освоюються більш складні її форми; підвищуються вимоги до манер поведінки, до культури спілкування; звертається увага на позу, жести, міміку дітей, як показники їхньої стриманості. Традиційними аспектами морального виховання є формування у дітей початкових уявлень про суспільні норми моралі, які регулюють ставлення до інших людей, до їхньої діяльності й до себе самої, а також перетворення цих норм на засоби самостійної регуляції поведінки та побудови

взаємин з тими, хто поряд. Актуальними є питання формування гуманного ставлення до довкілля, працьовитості, морально-вольових якостей.

Спостереження показало, що у дітей не сформовано уміння доброзичливо відповісти на пропозицію, усвідомлено погодитися, не підкоряючись більш активному однолітку, тактовно заперечити, переконати в своїй правоті, недостатньо сформовано етично цінні мотиви; спостерігається розрив між знаннями про те, як слід поступати, і реальними вчинками дітей. Формувальний експеримент спрямований на формування у дітей усвідомленого ставлення до правил, розуміння їх значущості, доцільності при організації своєї діяльності і поведінки.

Ключові слова: моральне виховання, культура поведінки, правила, спілкування, дошкільний вік.

Постановка проблеми. Дошкільний вік є важливим етапом формування особистої культури людини. Основою особистості є і моральні переконання, і моральна поведінка, що виявляється у навичках, вчинках, формування яких необхідно починати в дитинстві. Дослідження провідних спеціалістів з дошкільного виховання свідчать про те, що цілеспрямована робота забезпечує достатній рівень знань дітей про норми і правила поведінки в суспільстві та усвідомлену практичну поведінку дитини в самостійній діяльності. Проте, як свідчить загальна практика роботи в дошкільних закладах, у більшості дітей такі знання та вміння не формуються навіть напередодні школи. Серед основних причин незадовільного виховання дитини вчені і педагоги-практики відмічають надмірну заорганізованість дітей, зниження рівня індивідуальної роботи, а також переважну опору на словесні методи виховання. Внаслідок вказаних причин вимоги моралі залишаються на рівні знайомого і недостатньо впливають на поведінку. Тому до теперішнього часу в дошкільній педагогіці відчувається потреба в розв'язанні такої важливої проблеми, як формування навичок культурної поведінки, виявлення нових методів та прийомів виховання культури поведінки.

Аналіз актуальних досліджень. В спеціальній літературі багато говориться про важливість морального виховання, обґрунтовується необхідність їм займатися, висловлюється зміст моральних вимог, даються рекомендації щодо їх роз'яснення дітям. В працях психологів Б. Ананьєва, С. Рубінштейна, Ф. Левін-Щиріної та ін. доводиться, що у дошкільному віці активно засвоюються правила суспільної поведінки, формуються моральні почуття, розвивається свідомість і самосвідомість. Звертаючись до питань виховання культури поведінки, сучасні дослідники в галузі морального виховання (В. Нечаєва, Г. Маркова, А. Пельєвська, В. Котирло, Е. Кульчицька та ін.) встановили закономірні залежності між способом життя дитини, особливостями її особистості та характером виховання. Р. Буре, М. Воробйова, В. Давидович та інші розв'язують проблеми методики виховання моральних почуттів і взаємин між дітьми дошкільного віку.

Мета статті – теоретично обґрунтувати зміст поняття «культура поведінки» і окреслити напрями формування навичок культурної поведінки у дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження – теоретичні: аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, визначення основних понять дослідження; узагальнення і систематизація отриманих даних.

Виклад основного матеріалу. Загальна культура людини тісно пов'язана з культурою поведінки. Культура поведінки – це сукупність форм повсякденної поведінки людини у праці, у побуті, у спілкуванні з іншими людьми, у якій знаходять зовнішнє вираження моральні норми цієї поведінки. У поняття культури поведінки включаються всі області зовнішньої культури людини: етикет, культура побуту, естетичні властивості, які притаманні людині: міміка і пантоміміка, вираз обличчя та статури, культура праці, культура мовлення. Поняття «культура поведінки» характеризує й моральні відношення між людьми.

Культура поведінки залежить від того, наскільки людина засвоїла норми моралі. У діях і вчинках людей розкривається те, наскільки норми моралі стали

внутрішнім їхнім багатством, злилися із совістю і обов'язком, стали повсякденними життєвими правилами. І якщо норми моралі визначають зміст вчинків, то в культурі поведінки розкривається, як утілюються норми моралі в дійсності. Справжня культурність, вихованість – це єдність внутрішнього і зовнішнього: високих моральних якостей людини й відповідного прояву цих якостей у повсякденному житті.

Виховання навичок культури поведінки, культури спілкування складають основу особистісних якостей у дошкільному віці. Психолого-педагогічні дослідження підтверджують, що дошкільний вік є найбільше сприятливим для активного засвоєння навичок культурної поведінки, тому що в цьому віці відбувається розвиток самостійності дитини [5, с. 130-150]. Дослідження психологів доводять, що вирішальним фактором формування у дитини культури поведінки є ті види спілкування з дорослими, в яких дитина може бути повноправним учасником.

Зміст культури поведінки в старшому дошкільному віці збагачується. Ускладнюються правила поведінки. Відомі правила деталізуються і вимагають від дітей більш гнучкого, усвідомленого поводження. Освоюються більш складні форми поведінки: у бібліотеці, театрі, цирку, на вулиці. Підвищуються вимоги до манер поведінки, до культури спілкування: триматися природно, розмовляючи, дивитися в очі співрозмовника, привітно відповідати на питання, не йти, якщо розмова не закінчена. Звертається увага на позу, жести, міміку дітей, як показники їхньої стриманості.

Традиційними аспектами морального виховання є формування у дітей початкових уявлень про суспільні норми моралі, які регулюють ставлення до інших людей, до їхньої діяльності й до себе самої, а також перетворення цих норм на засоби самостійної регуляції поведінки та побудови взаємин з тими, хто поряд. Актуальними в цій проблемі є питання формування гуманного ставлення до довкілля, виховання колективістської спрямованості поведінки, працьовитості, морально-вольових якостей (чесності, скромності, відповідальності) [2, с. 3].

Теоретичний аналіз літератури, присвяченої дослідженню поведінки, її компонентів, динаміці розвитку в старшому дошкільному віці, а також власні спостереження за дітьми під час занять, ігор, показали, що виховання культури поведінки у дітей дошкільного віку є важливим завданням у повноцінному всебічному розвитку дитини. Згідно до цього завдання, для виховання культури поведінки у дітей старшого дошкільного віку нами була підібрана система методик для діагностики складових культури поведінки в дидактичних іграх, під час бесід, спостереження. Педагогічний експеримент проводився з дітьми старшого дошкільного віку у кількості 40 осіб.

В своїй роботі ми спиралися на думки дослідників поведінки дітей як складової їхньої загальної культури [1]. Спостереження показали, що у дітей не сформовано уміння доброзичливо відповісти на пропозицію, пораду, усвідомлено погодитися, не підкоряючись пасивно більш активному однолітку, тактовно заперечити, переконати в своїй правоті. Проте ініціативні діти не можуть самостійно обґрунтувати свою пропозицію в коректній формі, пригнічують однолітків, діють з позиції диктатора.

Спостереження за дітьми в умовах спільної діяльності показали, що їх взаємодія характеризується ступенем активності по відношенню до партнерів і умінням визнавати їх право на таку ж активність, зустрічними пропозиціями і заявами на незгоду з думкою активного однолітка. На жаль, проведення бесід з дітьми старшого дошкільного віку свідчить про недостатньо сформовані етично цінні мотиви. Відповіді дітей показали, що частіше всього вони зв'язують виконання правил з підкоренням педагогу, коли порушення правил веде до покарання.

Зіставлення відповідей дітей з їх реальною поведінкою свідчить про розрив між знаннями про те, як слід поступати, і реальними вчинками дітей, тобто, про наявність «етичного формалізму» (О. Запорожець, Я. Неверович, Т. Єрофеева). Отже, виникає завдання приводити у відповідність знання дітей про те, як слід поводитися в оточенні однолітків, і накопичувати досвід використання правил в регуляції своєї поведінки. Велику роль у вирішенні

цього завдання відіграє формування у дітей усвідомленого ставлення до правил, розуміння їх значущості, доцільності при організації своєї діяльності і поведінки.

Завдання вивчення уявлень дітей про самоконтроль і його виявлення в поведінці вирішувалося за допомогою бесіди на основі розгляду малюнків з моральним змістом, шляхом спостережень за реальною поведінкою в повсякденному житті, а також в спеціально створюваних ситуаціях. Відповіді показують, що у виборі пропонованого вчинку частина дітей (37,5 % – 15 дітей) виражають своє відчуття емоційного задоволення («Я не можу так поступити»), відчуття гордості або сорому за свій вчинок. Частина дітей надають більше значення ролі дорослого, збереженню позитивних контактів з ним, що відображає потребу дитини у взаєморозумінні і співпереживанні, але деколи зв'язується з бажанням уникнути покарання, зауваження (62,5 % – 25 дітей).

Самостійна спільна діяльність дітей нерідко розпадається тому, що у них виявляються несформованими способи співпраці, тактовного впливу один на одного, уміння прийти до спільної згоди, підтримати пропозицію однолітка, відсутні орієнтири на стан партнерів. Тому виникає завдання виховання у дітей способів співпраці в спільній діяльності, відповідних нормам позитивних взаємостосунків.

Основою експериментальної роботи з дітьми є синтез методів групового психотренінгу, дидактичних ігор, вправ, бесід, спостереження, які були пов'язані з формуванням розуміння значення різних форм поведінки людей в емоційно значущих ситуаціях. Для цього ми представляли дітям різні моделі аналізу поведінки (упевнена, невпевнена, агресивна). При виконанні цієї частини завдання велика увага надавалася організації дискусій, в яких діти вільно висловлювалися в рамках пропонованої теми, пропускаючи через призму даної моделі аналізу поведінки свій власний життєвий досвід.

Наступний етап роботи – насичення емоційною атмосферою набутого досвіду поведінки в емоційно значущих ситуаціях. Складні ситуації ми брали з життя дітей даної групи. Запропонована ситуація аналізувалася за допомогою

заданої моделі аналізу поведінки. Далі за допомогою знань про невербальні засоби вираження емоцій і отриманих навичок в цій області пропонувалося розіграти ситуацію, показати, як поступила б сама дитина в пропонованому контексті.

Заключним етапом роботи була оцінка і перевірка власного досвіду поведінки в емоційно значущих ситуаціях. Для цього ми використали деякі елементи техніки психодрами [3] у контексті реального досвіду наших дітей.

В роботі з дітьми ми надавали багато уваги розвитку уміння засвоїти етичне значення вчинків людей, розуміти логіку людських відносин.

Роботу з формування у дітей способів співпраці ми проводили в два етапи, поступово ускладнюючи зміст їх діяльності, а також ураховуючи накопичений досвід.

На першому етапі необхідно було сформувати у дітей орієнтацію на загальний результат, уміння усвідомлювати свою значущість для отримання загального якісного результату. Ми припускали, що мотивом, спонукаючим до активності, стане стійкий інтерес до діяльності, тому велике місце в роботі займали розв'язання завдань формування інтересу до діяльності, усвідомлення кожним учасником своєї причетності до неї, своєї відповідальності за загальний результат, розуміння його залежності від злагоджених дій всіх партнерів. Дітей навчали способам ділового і особистісного спілкування (не кривдить, робити зауваження партнерам, приймати ради учасників, поступаючись їх бажанням), формувати у них зацікавлене ставлення до діяльності партнерів, яке б спонукало їх надавати допомогу, радити.

Поступове накопичення досвіду колективної діяльності приводить до того, що у дітей формуються способи ділового спілкування, уміння використовувати форми звертання, що дозволяє виразити доброзичливе відношення до однолітків, схвалення їх пропозицій, поради вдалому задуму. Така поведінка дітей відображає засвоєння ними перших способів вияву доброзичливого відношення до однолітків як до партнерів по спільній

діяльності і дозволяє переходити до другого етапу виховання гуманних відносин.

На другому етапі ставилося завдання закріплення сформованих способів взаємовпливу дітей в складніших умовах організації спільної діяльності. Особлива увага надавалася вихованню у ініціативних дітей позитивної спрямованості, тобто уміння виказувати свої пропозиції по поліпшенню роботи, давати пораду, робити зауваження партнерам по діяльності, залишаючись при цьому доброзичливим, уважним, ввічливим. На цьому етапі позиція вихователя змінювалася: замість прямих вказівок він використовував пораду, передбачаючи оцінку, роздумував вголос з приводу пропозицій дошкільників, спирався на тих дітей, які засвоїли способи взаємовпливу.

Достатньо активним прийомом у вихованні у дітей норм поведінки, що відображають доброзичливе ставлення до однолітків, є організація їх спільної діяльності з педагогом, який займає позицію партнера. При такому об'єднанні він нарівні з дітьми бере участь у виконанні завдання, фактично він служить прикладом для наслідування, і всі норми і правила, регулюючі взаємини між дітьми, підносяться не ззовні, «зверху», а по ходу спільної діяльності [4].

На другому етапі велика самостійність дітей не тільки дозволяє закріплювати вже придбані способи взаємовпливу, але і розвиває уміння застосовувати їх в різноманітній самостійній діяльності (грі, праці). Рівноправність партнерів в спілкуванні в процесі спільної продуктивної діяльності, а також в грі-драматизації сприяла розвитку у дітей адекватної оцінки своєї поведінки, уміння прийняти критичні зауваження однолітків.

Експериментальна робота показує, що створення сприятливої емоційної атмосфери самими дітьми є надзвичайно ефективним засобом регуляції поведінки кожного і групи в цілому.

Література

1. Дружные ребята: Воспитание гуманых чувств и отношений у дошкольника : Пособие для воспитателей дошк. образоват. учреждений и родителей / Р. С. Буре, М. В. Воробьева, В. Н. Давидович и др. – М. :

Просвещение, 2004. — 141 с.

2. Островська Л. Ф. Виховання культури поведінки дошкільників / Л. Ф. Островська. – К. : Рад. шк., 1975. – 120 с.

3. Рудестам К. Групповая психотерапия / К. Рудестам. – СПб. : Питер, 2005. – 278 с.

4. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів / О.Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.

5. Эмоциональное развитие дошкольника : Пособ. для восп. д/с / Под ред. А. Д. Кошелевой. – М. : Просвещение, 1985. – 186 с.

РЕЗЮМЕ

В. А. Волкова, О.С. Буракова. Формирование навыков культурного поведения у детей старшего дошкольного возраста

В статье теоретически обоснована необходимость воспитания навыков культурного поведения и выявления новых методов и приемов воспитания культуры поведения детей старшего дошкольного возраста в условиях детского сада. Отмечено, что дошкольный возраст является наиболее благоприятным для активного усвоения навыков культурного поведения. Понятие «культура поведения» рассматривается как совокупность форм повседневного поведения человека в труде, в быту, в общении с другими людьми, в которой находят внешнее выражение моральные нормы этого поведения. Решающим фактором формирования у ребенка культуры поведения является виды общения со взрослыми, в которых ребенок может быть полноправным участником.

Традиционными аспектами нравственного воспитания являются: формирование у детей первоначальных представлений про общественные нормы морали, регулирующие отношение к другим людям, к их деятельности и к самому себе. Актуальными являются вопросы формирования гуманного отношения к окружающей среде, трудолюбия, морально-волевых качеств.

Ключевые слова: нравственное воспитание, культура поведения, правила, общения, дошкольный возраст.

SUMMARY

V.A Volkova, O.S. Burakova. Formation of skills of cultural behavior in children preschool age

The paper theoretically the necessity of parenting skills of cultural behavior and identify new methods and techniques of education of culture of behavior of the senior preschool age children in kindergarten. The concept of «culture of behavior» is considered as a set of forms of everyday human behavior in work and in life, in communion with other people, which are the outward expression of the moral norms of behavior. The decisive factor in shaping a child's behavior is a kind of culture of communication with adults, in which the child can be a full participant.

The content of the culture of behavior in the older preschool age enriched with: complicated rules of conduct, mastering the more complex its shape; increased demands on the demeanor, the culture of dialogue; It draws attention to the posture, gestures, facial expressions of children as indicators of their restraint.

Traditional aspects of moral education is the formation of children's initial representations about public morality governing the relationship to other people in their activities and to himself, and the transformation of these standards by an independent regulation of behavior and building relationships with others. Pressing issue is the formation of a humane attitude towards the environment, diligence, moral and volitional qualities.

Observation has shown that children are not formed by the ability to respond favorably to the proposal, informed consent, without being subject to a more active peers, tactfully objected to convince of the correctness is not enough formed morally valuable motives; there is a gap between the knowledge of how to act, and the actual actions of children. Forming experiment aimed at developing children's conscious attitude to the rules, understanding their importance, feasibility of the organization of their activities and behavior.

Keywords : moral education, culture, behavior, rules of communication, pre-school age.